

УДК 167.1

Чуйко В. Л.*Доктор філософських наук, професор кафедри філософії і методології науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ГОСПОДАР САМОГО СЕБЕ

Застосування поширеного в Україні грецького слова «Пан», яким визначається господар самого себе, долає редуцію спрощення, поширену в гуманітарних науках, яка використовується для утворення сумарного об'єднання однорідних елементів у людину маси. Концепт Пана визначає локальну множину ознак людини як носія унікальних властивостей, що дозволяє утворювати різноманітні об'єднання людей у самоврядні громади, створювати суспільство та державу самоврядних громад.

Ключові слова: суверенітет, договір, довіра, рівність.

Перша вітчизняна війна з Росією, після проголошення Україною свого державного суверенітету та виходу з СРСР, виявила, що для українців суспільний договір змістовно існує лише в актах його заперечення. Зокрема, так звана «гібридна війна» демонструючи факт обмеження суверенітету одностороннім знищенням договору, виявляє, що усі прояви війни (збройний, політичний, інформаційний, економічний, культурний, мовний та ін.) спрямовані перш-за-все на руйнацію самої можливості договору.

Беручи до уваги, що на сьогодні ідея суверенітету визнана загальним принципом міжнародних відносин, який констатується в юридичних документах та міжнародних домовленостях, практику Росії щодо України маємо визнати різновидом порожнього заперечення, із студіювання якого неможливо визначити загальний позитивний зміст ні поняття «договір», ні поняття «суверенітет». Тому доводиться використовувати метод Гегеля, яким заперечення має заперечуватися. Змістовну основу такого заперечення може складати спроба російської філософії Всеєдності ототожнити поняття «вольовий примус» із поняттям «об'єктивний примус». Вказане ототожнення ігнорує, що усвідомлюючи свою залежність, наприклад від природи, людина враховує її при створенні способів її заперечення (приміром створюючи літальні апарати здатні здолати силу тяжіння Землі), а не домовитися із нею.

З точки зору української філософії, як семантично зорієнтованої, вольовий примус, на відміну від об'єктивного, пов'язаний із застосуванням певного формального висловленого правила на підставі обов'язку його дотримуватися. У випадку недотримання норми правила мова має йти не про волю, а про бажання, пристрасті, афекти, які самознищуються в актах їх задоволення (наприклад, пожираючи їжу вбивають голод та джерело пристрасного бажання їсти). Вольовий акт, на відміну від бажань, не знищує засад власного існування залишаючи правило, а не знищуючи його. Тобто враховується, що зв'язок волевиявлення із правилом полягає у наступному: реалізацією правила правило не знищується, а встановлюється, бо його застосування залежить від волі як принципу (правила), а не афектів.

Вказана вище історична актуалізація для жителів України проблеми відсутності в існуючій практиці реалізації договору (встановленого волею правила), посилюється тим, що ідея договору присутня, як обов'язковий зміст, у терміні «Україна». Україна як унормований серед українців термін, у своєму первинному значенні, описує дійсність, яка має межу («країна»), місце та час реалізованих зусиль по облаштуванню, культивуванню цієї дійсності як бажаної. Іншими словами, вказане значення присутнє у багатьох народів. Поляки, Росіяни, турки, англосакси, німці та інші бажать бути жителями своєї України. Відповідно, кожний хто свідомо назвав себе українцем є така людина, яка вже домовилася з собою про місце та час свого омріяного існування. У свою чергу, вказане самовизначення українців загострює негативне ставлення до спроб знищення суверенітету договору, що актуалізує пошуки у відповіді на питання «Як?», а не «Що?», оскільки відповідь на друге питання вже присутня у слові «Україна».

Увага до вказаного методологічного контексту формування дієвого суспільного договору, як свідчить тисячолітня історія, виявляє проблему насилля, примусу, влади, який термінологічно презентується предикатом «кратія»: автократія, демократія, ізократія, бюрократія, геронтократія, ідеократія, ізократія, клептократія, корпорократія, меритократія, меітократія, ноократія, охлократія, тощо. Ще до появи класичних праць Платона і Аристотеля, філософи, розмірковуючи про суспільство і державу, не звертаючи увагу на принципову відмінність об'єктивного і вольового примусу, обґрунтовували методологічні спекуляції, які висвячували обраного, групу, етнос, расу, клас на роль гнобителя інших. Ідея примусу як методу обраних на правомірне насильство, створення Гулагів, Освенцимів, Бухенвальдів і т. п., виправдовувалася розповід-

ями про «погану природу більшості людей», яку обраним доводиться виправляти застосовуючи владний примус.

Бінарно зворотне заперечення кратії, як відомо, є джерелом анархізму, який ототожнюючи, наприклад, державу з однією з її можливих функцій, залишає себе у змістовному полоні цієї ідеї. Заперечення насильства нічого не змінює в ідеї насильства, а лише вказує на ставлення до феномена кратії.

Узагальнюючи висловлене визначенням кратії, як ідеї та практики обмеження суверенітету без договору, отримуємо можливість для обґрунтування методологічних положень, які мають важливе значення для сучасних гуманітарних досліджень, зокрема в Україні.

Більшість діючих нині державних інституцій мають пірамідальну структуру владної підпорядкованості, тобто на визнанні права на насильство. Основні засади таких структур мають витoki з так званого права господаря щодо рабів або завойовника щодо підкорених. Такий устрій, по-перше, надає можливість посівши керівне місце насадити на ключові посади прибічників носіїв влади, нав'язувати окремим особам і суспільству власну волю. По-друге, руйнує умови для розвитку, консервуючи існуючий стан. Відповідно у такому становищі відсутня можливість втілення соціальних новацій, а соціальні події обмежуються боротьбою за владну піраміду.

Починаючи з філософії Нового часу в Європі проблема несумірності соціального консерватизму і соціальних новацій починає усвідомлюватися як актуальна, бо еволюція та розвиток суспільної організації опосередковується загостренням боротьби за владу, перетворюється у революційну подію, яка так само як і влада є лише акт насильства. Драматична історія людства у ХХ ст., а також початку ХХІ ст., свідчить про її актуальність і сьогодні. У свою чергу маємо визнати, що в межах природничих та технічних наук існують зразки вирішення подібних задач. Наприклад, двигун внутрішнього згорання є зразок контрольованого людиною вибуху. Вказане дозволяє вести мову про методологічну можливість вирішення означеної проблеми.

Уточнюючи особливості задачі, яка вирішується, маємо звернути увагу, що функціонування побудованої примусом ієрархії суспільних зв'язків відбувається в умовах ігнорування множинних властивостей, які має індивід. Наприклад, у проповідуванні любові до ближнього долається драматизм протиставлення раба і господаря редукцією до іншого як до подібного. Така редукція уможливорює сумарне поєднання людей як тотожних елементів у братів і сестер, товаришів, народи та тощо.

Методологічно аналізуючи дію застосування цієї редукції, виявляємо, що вона відсікає можливість осмислення феномена єдності різнорідних елементів. Подібне абстрагування від складного наявне у концепціях лібералізму, мультикультуралізму, комунізму, націонал соціалізму, месіанства та т. п. Смісл запровадження вказаної редукції полягає у тому, що методологічно для об'єднання різних людей у маси не треба створювати складних методів, моделей, методологічних концепцій, а достатньо лише сконструювати «картинку світу» як зразок, щоб отримати загально діючий механізм, який зовнішнім примусом, щодо індивіда, скеровує його дії (наприклад модель «пастор і стадо»).

Застосування описаного методу формування людини-маси обґрунтовується неможливістю конструктивно врахувати непрозору для свідомості багатоманітність антропних властивостей людини. Зокрема антропологі ХХ ст. чесно визнають, що конкретний вияв сутності людини не може набути статусу відомого визначення, оскільки віртуальні презентації людини у людському самоствердженні наповнені непередбачуваністю та ексцентризмом. Навіть у власному самоаналізі, як констатують сучасні філософи, людина знаходить непрозорість своєї свідомості, бо остання пов'язана зі спонтанністю, невмотивованими діями, варіативністю, настроями, тощо. Вказана увага до невизначеності антропних характеристик людини, методологічно виявляє парадоксальні прагнення їх врахувати.

Не зважаючи на вказаний парадокс, людину продовжують визначати різними характеристиками, які використовують есенціалістськи, у вигляді узагальнених сутностей (наприклад: піщинки нації, пролетарі, вороги народу, біомаса, нерозумні і т. п.). Такі визначення виконують функцію засобів методологічного примусу, який можна означити як метод ангажування людини до певного існування без її згоди бути саме такою. Іншими словами, описаний метод здійснення гуманітарних студій демонструє акт здійснення війни з людиною як носієм права бути собою.

Рефлектуючи революційні події, які відбулися в Україні 2013–2014 рр., виявляємо феномен існування людини, що осмислено виголошує недоторканість свого права бути собою (суверенітет). Звернувши увагу на явище суверенітету констатуємо, що термін «суверен» офіційно присутній у нормах міжнародного права при визначенні держави, члена всесвітньої організації торгівлі, учасника міждисциплінарного дослідження, який дотримується вимог Декларації про дисциплінарний суверенітет, тощо, а також власника (зокрема приватного).

Методологічний аналіз виявляє, якщо в гуманітарних науках суверенітет індивіда систематично ігнорується (окрім випадків: приватна власність, свобода совісті та віросповідання, авторство...), а явище колективного суверена іноді приймається до уваги, проте воно також залишається невідрефлексованим. В гуманітарних студіях вказане стає причиною методологічної абсолютизації деструктивного протиставлення новачі та сталості, дикого капіталізму і зарегульованої економіки, охлократії і тоталітаризму, лібералізму і демократії, тощо.

Сучасні соціальні дослідження демонструють поширеність думка, що «людина натовпу» афективно переживає почуття комфорту та безпеки у натовпі, оскільки має усвідомлення, що рішення приймаєш не особисто, а відповідно за наслідки не може бути повноти особистої відповідальності. Тобто має домінування таке розуміння буття людини у натовпі (шерензі, фаланзі...), яке полягає у визнанні, що людина здебільшого «чує» не себе, а інших, орієнтуючи свої дії за допомогою мавпування публічно прийнятих зразків.

Враховуючи зазначене, повертаючись до методологічного осмислення «Майдану 2013–2014 рр», як соціального феномену, виявляємо особливу соціальну якість громадян України, яка не може бути визначена традиційними назвами.

Зокрема варто звернути увагу на наступний факт. Брутальне побиття «беркутівцями» одного з київських майданів у 2013 р. висвітило наявність в Україні групи людей здатних діяти у своїх інтересах рефлексуючи себе відповідально та розуміти, що інші мають такі самі цінності та інтереси: відстоюються інтереси «своєї хати» в умовах розуміння, що відстоюються інтереси «усіх хатин». У такому випадку спостерігається специфічне існування людини майдану, яке не можна визначити терміном «самозречення», «атом», «однорідна множина», «маси». Презентовані вказаною специфікою люди є носії розуміння, що існуючі інституції (державні, політичні, соціальні) мають виконувати конкретні функції по забезпеченню умов існування добробуту в «моїй хаті», а робітники цих установ є лише тимчасово наймані на основі договору працівники, які мають виконувати визначені домовленістю обов'язки.

Поява, після кривавого розгону «малого майдану», утворення «великого майдану» виявило дієву соціальну силу масового обурення наявним станом виконання існуючого договору сторонами. «Народ» зі свого боку здійснює виплату найманим робітникам інституцій, а «наймані виконавці» свої обов'язки не виконують. Зокрема, силові структури

створюються та наймаються суспільством щоб оберігати хату, людину, а не бити хазяїв і давати «зелене світло» злодіям її грабувати.

Майдан також виявив наявність в іншій групі людей, що позиціонує себе як існуючих за межами суспільних домовленостей, яку варто називати підданими. Підданий визначає себе захисником інтересів господаря, тобто чужих власним, а не власної хати, честі, совісті, гідності, права сторін вимагати від кожного дотримуватися договору. З підданих формуються неконтрольовані договором групи, які знищують засади комунікативного вирішення суспільних проблем та можливість чути іншого як іншого. Такі групи насильством об'єднують індивідів у суспільство, за допомогою редукції зведення усіх людей до абстрактної сумарної множини.

На відміну від підданих (тих хто відстоює чужорідні власним інтереси), група здатних діяти у своїх інтересах та розуміти, що можна відстоювати інтереси «власної хати» за допомогою захисту інтересів «усіх хатин», не об'єднуються в однорідну сумарну множину, а утворюють складний космос соціальних зв'язків здатний набувати якісно нових властивостей за допомогою поєднання різних людей як носіїв своєї інакшості. Об'єднуючись у складний космос соціальних зв'язків люди не самозречуються від своєї унікальності, продовжують діяти у власних інтересах. Така властивість учасників «великого майдану» являє людину, яку доводиться іменувати, поширеним в Україні з давніх часів, терміном «пан» (господар самого себе), що має давньогрецьке походження. Варто зазначити, що близький, до слова «Пан», зміст присутній у менш поширеному в Україні терміні латинського походження «суверен» (верховне джерело влади).

Запровадження концепту «Пан», який визначає людину як єдиного господаря власних унікальних і неповторних властивостей, методологічно долає, в гуманітарних дослідженнях, вказану вище редукцію спрощеного поєднання людей у сумарне об'єднання однорідних елементів. Методологічно, застосування цього концепту, уможлиблює опис людини, як носія унікальної здатності враховувати свою неспроможність вирішити певну проблему без допомоги іншого, як носія інших унікальних властивостей. Тому у єднання людей як носіїв і господарів власних унікальних і неповторних властивостей у соціальну структуру стає актом творення нової якості, а не сумарним збільшенням чи модифікацією маси.

Використовуючи відоме визначення суверена, як носія сукупності вищої влади, яке конвенціонально фіксоване у багатьох документах,

що мають юридичну силу, виявляємо, що в українській історії таке верховенство вищих прав традиційно надавалося пану. Методологічно, ідея визначення людини як пана, запроваджує змістовне враховування унікальності людини-індивіда, її спроможність за допомогою домовленості з іншим паном, на основі довіри та взаємного визнання суверенної рівності, започатковувати соціальні зв'язки, інституції, бути творцем суспільства самоврядних громад.

У тезовій формі вказане суспільство може засновуватися прийняттям наступних положень.

Усвідомлення себе паном є визначальна ознака індоєвропейської людини.

Усі посадовці суспільного (державного) керування наймаються на посадову службу на підставі їх обирання господарями самих себе.

Функціонер-керівник, який не має права по відношенню до пана приймати доленосне рішення, може призначатися посадовцями, які наділені вказаним правом обиратися лише тими по відношенню до кого вони таке право мають.

Господар самого себе наймаючи функціонера, наприклад суддю, не дає йому влади над собою (влада невід'ємна складова пана). Договір найму дає право розсудити за допомогою прийнятих господарями самих себе нормативних актів і досвіду їх застосування у даній громаді. Нагадаємо, що вільне прийняття паном закону обумовлює обов'язковість його виконання господарем самого себе.

Оскільки договір господарів самих себе з функціонером-керівником залежить від різних потреб суспільства створеного домовленістю господарів самих себе, або пана (наприклад при зверненні до лікаря), суспільні домовленості мають різний предмет, зміст, визначають різні обов'язки сторін.

Пан є суб'єкт, що визначається його здатністю самостійно вибирати правила обов'язковість виконання яких ним особисто гарантується. Тому він безпосередньо спроможний бути громадянином, державцем, що відрізняє його від підданого (визначеного примусом зовнішніх обставин стосовно нього), який завжди є лише об'єкт.

Суверенітет визнає природне право кожного бути іншим, що об'єднує договором господарів самих себе як різні частини складного комплексу, а не сумарно примітивного, якісного цілого. Кожний новий договір формує нові можливості нового цілого.

Створення індоєвропейського громадянського суспільства є заснування індоєвропейського ладу, де люди діючі у власних інтересах

формують відкритий для комунікації суспільний договір заснований на суверенному праві пана виявляти довіру та недовіру.

Індоевропейський лад виокремлюючи панів і найманих посадовців як гідних довіри лише вирізняє в одній особі суб'єкта і об'єкта.

Поділ людей на суб'єктів і об'єктів є головною причиною не комунікативного протистояння у міжособистісних, міжнаціональних, класових, релігійних, культурних та інших конфліктах, виникнення майданів, барикад, збройних протистоянь, що іменуються індоевропейцями як «єгипетський проект».

Стосовно висловленого варто додати, що започаткована розпадом СРСР деіндустріалізація України набула форми регіоналізації. Це стало причиною виникнення поділу на індустріальні та постіндустріальні регіони, де люди себе ідентифікують різним чином.

Характеризуючи різницю індустріального способу існування людини та постіндустріального треба вказати наступне. Індустріальна людина є такою соціо-біологічною істотою, яка уніфікує свою життєву унікальність під стандартизовані (узагальнені) вимоги суспільства (наприклад професійні). Вказана уніфікація здебільшого презентується демонстрацією повсякденної здатності діяти цілеспрямовано (до початку своїх дій вона здатна передбачати їх наслідок, а тому діяти завжди передбачувано, завжди повторюючись). Суспільна оцінка такої людини може здійснюватися за допомогою поняття кваліфікація, яка вважається вищою у людини здатною повторити без помилок «операцію» своїх цілеспрямованих дій за одиницю часу більшу кількість разів ніж інша людина. Здатність повторитися за одиницю часу більшу кількість разів стає джерелом суспільного визнання, більшої оплати, гарантованих благ. Тому індустріальну людину адекватно порівнюють із машиною.

Постіндустріальна людина характеризується здатністю бути господарем самого себе, зберігати свою природну унікальність, вирішувати завжди ексклюзивні новаторські задачі, оскільки повторення її рішення стає способом буття машини, а не людини. Зрозуміло, що такий рівень автоматизації техніки, який дозволяє звільнити людину від повсякденного повторення операцій є наслідком історичного поступу технічного (технологічного) прогресу. Вказану діяльність не можна звести до поняття цілеспрямована дія, оскільки при вирішенні ексклюзивних завдань результат не може бути завжди передбачуваним, тому її дії іменують терміном «творчість».

Не зважаючи на те, що традиційно термін «постіндустріальне» вживається стосовно технологічних новацій, не зважаючи на помітну від-

сутність в Україні новітньої промисловості, по відношенню до України також можна застосовувати цей термін. В даному випадку враховується, що нова техніка вже стала масовим елементом індивідуального побуту української родини, окремої людини. У вказаній ситуації варто послатися на відому думку М. Вебера, який вважав, що еволюція техніки є реальність здатна диктувати людині способи її повсякденної життєдіяльності.

З проникненням новітньої техніки в побут можна вести мову про зміну життєдіяльності, хоч у даному конкретному випадку ми маємо справу з постіндустріальністю започаткованою деструктивною деіндустріалізацією, яку також можна назвати явленням технічної еволюції, що впливає на повсякденну життєдіяльність та формує постіндустріальну людину. У свою чергу, так звану, індустріальну людину можна визнати зорієнтованою на індустріальні технології.

Змістовно появу постіндустріального суспільства пов'язують зі зникненням промислового виробництва, що об'єднує в одному барачному приміщенні 500–1000 робітників. Тут варто нагадати, що В. Ленін такі об'єднання робітників називав «бойовими загонами пролетаріату». Новітня техніка та технології мінімізуючи кількість задіяних у виробництві робітників створює емансиповану від важкої долі інструментального додатку до машини людину, яка починає керуватися не інструкціями, а розумінням. Різницю постіндустріальної та індустріальної людини виразно можна презентувати стосунками геніального Джиммі Хендрікса і його батька. Перший вважав, що майбутнє здобувається талантом, діями від серця, а останній—фізичними зусиллями витраченими для досягнення мети. Тобто, вирізняється людина як суверен власного життя, і як знаряддя, додаток до мети. Тому доводиться констатувати, що за вигуками «Росія-Росія-Росія» приховано невідрефлексоване зізнання «Я-знаряддя, Я-знаряддя, Я-знаряддя».

Трагічні події 2013—2014 рр. в Україні свідчать, що індустріальна людина здатна на здійснення акту «індустріальної контрреволюції», ядром якої сьогодні стала технологічно застаріла Росія. Вказана вище поява постіндустріальної людини супроводжується протистоянням їй індустріально зорієнтованих мас, яке поглиблюється територіальним поділом регіонів на індустріальні та постіндустріальні, відповідним поділом культурного рівня, наприклад, інтелектуальною нездатністю частини населення оволодіти двома і більше мовами. Символічно, що резонансні події в Україні часто відбуваються біля пам'ятників Леніну, який вважав, що тракторами та електроенергією можна заста-

---

вити людину жити комуною під одним дахом великого бараку. Однак, оскільки усі збудовані з піску фортеці знищуються хвилями, часу можна стверджувати, що в протистоянні індустріальної Росії з постіндустріальною частиною України, остання обов'язково перемає, бо вона об'єднує людей, які вже вийшли з «мороку печер минулого», яким відкрилося світло визнання власної унікальності найвищою цінністю.

Стаття надійшла до редакції 18 03.2015 р.

Чуйко В. Л. «Господин самого себя».

Применение распространенного в Украине греческого слова «Пан», которым определяется хозяин самого себя, преодолевает редукцию упрощения, распространенную в гуманитарных науках, которая используется для образования суммарного объединения однородных элементов в человека-массу. Концепт Пана определяет локальное множественное число признаков человека как носителя уникальных свойств, что позволяет образовывать разнообразные объединения людей в самоуправляющиеся общества, создавать общество и государство самоуправляющихся объединений.

Ключевые слова: суверенитет, договор, доверие, равенство.

Chuyko V. L. «The owner himself».

Application of widespread the Greek word «Pan» in Ukraine (which means the owner himself) overcomes reduction of simplification which is widespread in humanitarian sciences. It is used to form total association of homogeneous elements in a mass-person. The concept of Pan determines local plural signs of a person as the one holding unique properties. That notion allows to form unification of people in self-governing societies and create self-governing state.

Keywords: sovereignty, agreement, trust, equality.